

XV. YÜZYILDAN İTİBAREN İSTANBUL'DAKİ EDEBÎ MUHİTLERE GENEL BİR BAKIŞ:

İlim, tefekkür ve san'atın-hatta zenaatın bile- bir gelenek ve muhit işi olduğu muhakkaktır. Bu hususlara yatkın ve kabiliyetli insanların ortaya çıkıp, serpilip gelişmeleri, belli ön şartların mevcut olmasını gerektirdiği kadar, hali hazırdaki şartların da uygun bulunmasına bağlıdır. Belirli coğrafi bölgelerin ve belirli zamanların ilim ve san'at erbabı çıkarmaktaki yoğunluğu da ancak mevcut olan geleneğin; elverişli ortam ve şartlarla birleşip, kendisini devam ettirmesiyle izah edilebilir.

Türklerin Orta Asya'dan beri yaşadıkları sohbet geleneğinin bizim kültür tarihimiz içinde hususî bir önemi vardır. Anadolu'ya taşınan bu gelenek, hem Selçuklular, hem Beylikler, hem de Osmanlı döneminde varlığını sürdürmüş, azalarak da olsa günümüze kadar gelmiştir. İlmî, siyâsî, sosyal, kültürel, dinî ve edebî olan bu sohbetler, her bölgedeki ve her seviyedeki insanımızı eğitmiş, yoğurmuş ve ona şekil vermiştir. Bu sohbetler, sadece edep-erkân öğretmekle kalmamış, ona bir yaşama tarzı ve bir dünya görüşü kazandırmıştır. İnsanımızı içten içe besleyerek, onu yerine göre şair, edip, yerine göre âlim veya ârif yapan bu husus; yıllar yılı bizim mektebimiz olmuştur.

Biz, insanımızın yapı taşlarından biri olan sohbet geleneğine, bu çalışmamız içerisinde değinmeyi uygun bulduk. Fakat elde edilen malzemenin çokluğu konumuzu sadece İstanbul'da mevcut bulunan edebî muhitlerle çerçeveselendirmek mecburiyetinde bıraktı. Zira İstanbul'un, Türk kültürünün odak noktalarından biri olarak kültür tarihimizde ayrı bir yeri vardır. Diğer coğrafi bölgeleri ve farklı zamanları, ileride başka çalışmaların konusu yapmayı düşündük.

Sohbet, geleneğimiz üzerinde biraz durulduğunda şifahî kültürün hayatımız üzerindeki müessiriyeti ortaya çıkar. İyi ve muntazam bir tahsil görmediği halde büyük şair sıfatı kazanan insanlarımızın sırrı da bu geleneğe yatar. Tarihimizde Hüseyin Baykara'nın Meclislerinin çok meşhur olduğunu, daha sonraki bu kabil meclisler içinde de "Hüseyin Baykara meclisi gibi" benzetmesinin yapıldığını hatırlatalım.

Şüphesiz ki her çeşit sohbet, bir insan topluluğuna ihtiyaç duyduğu kadar, bir de mekâna ihtiyaç duyurur. Bu mekânlar genellikle evler (saray, konak, yalı, kahvehaneler meyhane, çayhane) dükkânlar ve devlet daireleri (kalemler

Yrd. Doç. Dr. Belkis GÜRSOY

*Gazi Ü. Fen-Ed. Fak Türk Dili ve
Edebiyatı B. Öğr. Üyesi*

matbaa, gazete ve dergiler) şeklinde kendisini gösterir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan beri şair ve ediplere kıymet verildiği görülür. Padişahlar, âlimler, yüksek dereceli devlet memurları ve din adamlarının da şiirlerle meşgul olmaları, bu sahaya duyulan ilgiyi artırmıştır. Saray ve konaklarda muayyen zamanlarda pek çok şairi etrafında toplayan şiir meclisleri bulunurdu. Karşılıklı şiirlerin okunup, edebî münakaşaların yapıldığı bu toplantılar; edebiyatın gelişmesine hizmet etmişlerdir. Hükümdar ve devlet büyüklerinden rağbet gören şairler, ayrıca İhsan, (şal, saat, kumaş) caize, (para veya hediye) ulûfe (üç ayda bir verilen maaş), salyâne (yılda bir kere ödenen maaş) zeamet (arazi) ve tımar gibi çeşitli maddî kazançlarla ödüllendirilirdi. Bütün bunlardan başka şair olmak, devlet kademesinde hatırı sayılır bir mevkie getirilmek için de yeterli sebep sayılabılırdi. Şairler, kadılık, sancak beyliği, kazaskerlik, defterdarlık, hariciye ve maliye bakanlıkları gibi yüksek dereceli memuriyetlere tayin edilebiliyorlardı.

Padişahın ve devlet büyüklerinin takdir ve sevgisini kazanıp, onlarla aynı meclisi paylaşan şair ve edipler, hiç şüphesiz ki, halk içinde de itibar kazanmış oluyorlardı. Bütün bu sebeplerle devri içinde şairliğin ve edipliğin fevkalâde özendirici olduğu ve teşvik gördüğü rahatlıkla söylenebilir.

Şairler, padişahların tahta çıkışında, sultan ve şehzade doğumlarında, sünnet ve evlenme merasimlerinde, sefer ve zaferlerde, yeni bir mimarî eserin yapımında kasideler yazar, tarihler düşürür, karşılığında da çeşitli ihsanlar alırlardı. Ayrıca ramazaniyye, ıydiyye, bahariyye, şitaiyye gibi belirli zamanları konu alan kasideler yazdıklarında da, emekleri karşılıksız kalmazdı. Diğer devlet büyükleri de derece terfi, ev yapma, sakal koyma, evlenme ve doğum gibi çeşitli vesilelerle bu şairlerin eserlerinden hissedar olurlar, onlar da ihsanda bulunurlardı.

Osmanlı padişahlarının şiire ve şaire verdikleri öneme kısaca bir göz gezdirmek, bu durumu daha açık bir şekilde ortaya koyacaktır.

Konumuzu İstanbul'la sınırladığımızdan XV. yüzyılda başşehir olan bu kentteki edebî havaya bir göz atmakla işe başlayalım: Mahlas kullanan ve divançe tertibeden ilk Osmanlı padişahı olan Fatih (1451-81) ilme olduğu kadar şiire ve

edebiyata da çok önem verirdi. Hizmetinde 185 şairi olan Fatih'ten 30 şair, şair ulufesi alırdı. Molla Cami'i İstanbul'a davet eden padişah, ayrıca ona her yıl 1000 filori altın gönderirdi. Fatih'in etrafındaki şairler, devrin bütün ileri gelenlerinden de ihsan alırdı.

Fatih'in vezirlerinden olan Mahmud Paşa da (ö. 1474) âlim ve san'atkârları koruyan ve onlara karşı son derece cömert davranan biriydi. Bir divanı olan Mahmud Paşa'nın nesri şiirlerinden de üstündü. Fatih'in vezirlerinden olan hem şiir, hem de nesirle meşgul olan Karamanî Mehmed Paşa, (Ö.1481), daha ziyade nesri üstün olan Sinan Paşa, (ö. 1486) ilim ve şiir meclislerinin müdavimi olan Gedik Ahmed Paşa (Ö.1478) âlim ve san'atkârları koruyan devlet büyükleri arasındadır (İPEKTEN, 1969: 16-36)

Adlî mahlasıyla Türkçe ve Farsça şiirler yazan II.Beyazıd'ın (1481-1512) sarayı da âlim ve san'atkârları bünyesinde toplamıştır. Bu padişah da Molla Cami'e yılda 1000 filori göndermeye devam etmiş, Mevlana Celaleddin Medevani'yi de her yıl caize yollamak suretiyle desteklenmiştir. Pek çok şairin ulûfe ve salyâne aldığı bu devirde san'at erbabının maddî bakımdan refah içinde olduğu görülür. Türk şairleri için rehber teşkil edeceği düşünülerek Basırî ve Şah Muhammed Kazvinî adlı İranlı şairler saraya alınmışlar; padişah tarafından korunup, kullanmışlardır.

Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi (ö. 1516) Tacizâde Cafer Çelebi (Ö.1515), Hadım Ali Paşa devrin şiirle meşgul olan ve konaklarını şairlere açan devlet büyüklerindendi (İPEKTEN: 37-52; İslam Ansiklopedisi, II.Bayezid Md., C.2: 397).

XVI. Yüzyıl Divan Şiiri açısından çok parlak bir dönem teşkil eder. Şairler, zamanın ve zeminin uygunluğundan istifade ile olgun eserler vücuda getirmişlerdir.

Yavuz Sultan Selim (1512-1520), kısa süren saltanat döneminde edebiyatın gelişip yayılmasına hizmet etmiş bir padişahdır. Tebriz fethi sırasında İran'da âlim ve san'atkârlar getiren Yavuz, Divan Edebiyatı'nda Farsça divan tertip ettiği halde, Türkçe divanı olmayan tek padişahdır. Bu dönemde de birçok şair ulûfe almaya devam etmiş olup, Zati'ye bir çok ihsanla birlikte Bursa'da bir köy hediye edilmiştir.

Bu isimlerin dışında İskender Paşa, Hadım Ali Paşa, Kara-Bali Çelebi, Sadrazam Ayan Paşa,

Hüsrev Paşa, Elkas Mirza, Lala Mustafa Paşa, Piyale Paşa, Temür Ali Paşa, Şeyhülislam Civizade Muhyiddin Efendi, Güzelce Kasım Paşa'nın da evleri şiir meclislerinin kurulduğu yerler olup, şairler misafirhanesi hükmündeydi.

Şah Muhammed Kazvinî, Derviş Şemsî, Şah Kasım isimli İranlı şairler, padişahın himayesini gören kalem erbaplarındandı (İPEKTEN: 53-74; İslam Ansiklopedisi, Yavuz Sultan Selim Md., C. 10: 433).

Kanunî Sultan Süleyman'ın (1520-1566) etrafında da çok geniş bir şairler topluluğu bulunuyordu. İstanbul, kısa zamanda büyük şair ve sanatkarların yetiştiği bir muhit haline gelmişti. Şiirlerinde, Muhib veya Muhibbî mahlasını kullanan Kanunî'nin zamanında, Sadrazam da dahil olmak üzere, pek çok devlet büyüğünün şiirle uğraştığını, uğraşanları da koruduğunu görüyoruz. Kanunî'nin sadrazamlarından Pir Mehmed Paşa (ö. 1532), Damad İbrahim Paşa (ö. 1536), (At Meydanı'ndaki konağı hüner erbabının sığınağı mevkiindeydi.) Defterdar İskender Çelebi (ö. 1535), Kemalpaşazâde (ö. 1534), Kazasker Kadri Efendi (ö. 1552), Rüstem Paşa (ö. 1561) gibi devrin büyüklerinin konakları âlim ve şairlerin, barınıp korundukları evlerdendi. Kaptan-ı derya Seydi Ali Reis'in (ö. 1563), (1540 yılında Galata'da yaptırdığı her tarafı nakışlarla süslü büyük konak, musikişinas ve şairlerin toplanma yeri.) Kınalı-zâde Ali Efendi (ö. 1571-72), Fenâri-zâde Muhyiddin Efendi (ö. 1547) (Haftada iki defa bahçesinde âlim ve şairleri toplar, onları ağırlardı.) Muslihüddin Halife-zâde, Hayatî Mehmet Çelebi, Ebu'l-Fazl Efendi, Celâl-zâde Mustafa Çelebi (ö. 1567), Âşık Çelebi (1520-1572) gibi zatların evlerinde şiir meclisleri toplanırdı. Kanunî'nin nişancılarından olan Celâl-zâde Mustafa Çelebi'nin kendisine sunulan kasidelere verdiği caizelerin toplamı "27 yük akçaya" (2.700.000 akça) baliğ olmuştur. Bu evlerde tertiplenen şiir meclislerine katılan şairlerin her biri, kendi eserini ortaya koyar, gösterdiği iktidarın derecesine göre de ihsan ve lütuf görürdü. Şah Kasım, Sehabî-i Acem, Bidarî adlı acem şairleri de, sarayda himaye edilirdi(İPEKTEN: 75-114; İslam Ansiklopedisi, Kanuni Sultan Süleyman Md., C. 11: 153).

Kendisi de şiirle uğraşan bir padişah olan Sultan II. Selim (1566-1574) devrinde şairler ko-

runmuşlar, ihsan ve ulûfe almışlardır. Kanunî devrini de idrak etmiş olan Şemsî Ahmed Paşa, Bakî gibi şairler bu dönemde de şöhret ve itibarlarını devam ettirmişlerdir (İPEKTEN: 114-121; İslam Ansiklopedisi, Sultan Selim II. Md., C. 10: 440).

Muradî mahlasıyla şiirler yazan ve şiirlerini Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç ayrı divanda toplayan III. Murad'ın (1574-1594) devrinde, dört padişahın dönemini idrak eden Bakî'nin şöhretinin doruğunda olduğu gözlenir. (İPEKTEN: 122-128; İslam Ansiklopedisi, Murad III Md., C. 7: 624-625). Adlî mahlasıyla şiirler yazan III. Mehmed döneminde (1595-1603) edebî hayatın canlılığını fazla koruyamadığı görülür. Yine de devrin büyüklerinin saray ve konakları, şairler için bir barınak teşkil eder (İPEKTEN: 129-131; İslam Ansiklopedisi, Mehmet III. Md. C.7: 535-547).

XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı Edebiyatı başlangıçta Edirne'de, sonra da İstanbul'da gelişirken, Rumeli ve Anadolu'daki bazı merkezlerde de ilerleme zemini bulmuştur. On beş veya on sekiz yaşlarına gelen Osmanlı şehzadeleri muhtelif şehirlere sancak beyi olarak gönderilmişler, gittikleri yerlerde de sarayları etrafında şairleri toplamışlardır. Ayrıca zaman zaman bu şairleri çeşitli devlet hizmetleriyle görevlendirdikleri de olmuştur. Bu şekilde İstanbul dışında da daha küçük çapta olmak kaydıyla edebî mahfiller teşekkül etmiştir. Bu sayede Edirne, Konya, Amasya, Manisa, Kütahya ve Trabzon birer edebiyat ve kültür merkezi haline gelmiştir. Buralarda saltanat süren şehzadelerden padişah olanlar, şair dostlarını beraberlerinde İstanbul'a getirmişlerdir. Hattâ sürgündeki kötü günlerinde Cem Sultan'ı yalnız bırakmayan bir şairler halkası olduğu bilinmektedir. Ayrıca sancak beyliklerine çıkmış vali paşalar, İstanbul'dan sürülmüş vezirler, sınırları korumakla görevli uç beyleri, her vilayette hali vakti yerinde olan memurların çevrelerinde birer edebiyat muhiti oluşmuştur. Bunların dışında şairlerin de kendi aralarında toplandığı, "şuara meclisleri" meydana getirdiklerini biliyoruz. Bu toplantılar, birbirleriyle dost birkaç şairin kendi evlerinde bir araya gelmesiyle veya edebiyatla ilgili bir kimsenin evinde toplanmak suretiyle olurdu. Kışın evlerde, yazın ise evlerin bahçesinde toplanan şairler etrafında canlı bir edebiyat atmosferi teşekkül e-

derdi (İPEKTEN: 162-225).

Evlerin dışında dükkânlar da birer edebiyat meclisi görünümündeydi. Zati'nin (ö. 1546), Bayezid Camii avlusunda remilci dükkânı vardı. Fal açıp, ısmarlama şiir yazar Zati'nin dükkânı, devrinde yaşayan şairlerin toplanma mahaliydi. Uzun yıllar bir mektep vazifesi gören bu dükkân, genç şairlerin şiirlerinin de muaheze edildiği bir mekândı. Fal baktırmak bahanesiyle dükkâna gelen gençler, bir üstad olan Zati'den şiirleri hakkında fikir almak isterlerdi.

Karamanlı Sübutî'nin (ö. 1586) İstanbul'da Karaman Pazarı'ndaki attar dükkânı, bir şüara meclisi hükmünde idi.

Rahikî'nin (ö. 1546) Mahmut Paşa'daki attar dükkânı da şairlerin uğrak yeri olarak bilinmektedir.

Zeyni'nin Karaman Pazarındaki sahhaf dükkânı şairlerin uğradığı ve şiir sohbetlerinin yapıldığı bir mekândı (İPEKTEN: 251).

Bunların dışında Tahtakule, Balıkpazarı ve Galata'da bulunan meyhaneler ekseri içki meraklısı olan şairlerin toplantı mahalliydi. Yazın deniz kenarlarında da açık meyhaneler bulunurdu.

Tahtakale'de bulunan Efe Meyhanesi ve Yani Meyhanesi devirlerinde çok meşhurdu. Bilhassa Efe Meyhanesi II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî devirlerinde açık olup, zamanın pek çok şairinin bir araya gelip, şiir sohbeti yaptığı bir mekân olmuştur (İPEKTEN: 254).

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde birçok sahada gözlenen geri gidişe mukabil, edebiyat gelişme çizgisini yükselterek korumaya devam etmiştir. Evliya Çelebi İstanbul'da "800 şiir esnafı" olduğunu söyler.

Padişah I. Ahmed (1603-1617) devrinde devlet işlerinde görülen karışıklık, sarayda şiire verilen kıymeti azaltmamıştır. Bahtî mahlasıyla şiirler kaleme alan padişah ve devlet ricali saray ve konaklarında şairleri barındıran ve himaye eden bir tavır içinde olmuşlardır. I. Ahmed, I. Mustafa, II. Osman ve IV. Murad devirlerini idrak eden Nef i, padişahlara ve devlet büyüklerine kasideler sunmuş, bugün için çok yüksek sayılabilecek meblağlarda caizeler almıştır. Dinî ve millî hislerle yüklü şiirler terennüm eden I. Ahmed'in yanısıra Farişî mahlasıyla şiirler yazar II. Osman (1618-1622) ve Muradî mahlasıyla şiirler yazar IV. Murad (1623-1640) dönemleri şiir ve edebiyat bakımından son derece verimli zamanlardır. Şeyhü-

lislam Yahya (1552-1644), Şeyhülislam Bahâî, hem kendileri şiirle uğraşan, hem de şairleri koruyup kollayan isimler olarak dikkati çeker. Şeyhülislam Yahya, IV. Murad ile birlikte Revan ve Bağdat seferlerine katılmış, yolculuk ve savaş ortamında dahi, padişah ile birlikte şiir sohbetlerini sürdürmüştür. Nef'i, padişahın hayranlık ve takdirini kazanmış olup, saraya yakın olan şairlerdendi. IV. Murad devrinde saz şairleri de iltifat görmüşlerdir. Birçok saz şairi onun etrafında, onun adına şiirler söylemişlerdir. Bu dönemde seferlerden geriye manzum hatıralar bırakan ordu şairlerinin de himaye edildiği görülür (İslam Ansiklopedisi, Ahmed I. Md.; I. Mustafa Md., C.8: 692-695; II. Osman Md., C.9: 443-448; IV. Murad Md. C.8: 625-640).

IV. Mehmed (Avcı) (1648-1687), III. Süleyman (1687-1691), II. Ahmed (1691-1695) ve II. Mustafa (1695-1703) dönemlerinde sebk-i Hindî (Hint uslûbu) denilen yeni bir uslûb tarzı, XVII. yüzyılın ortalarına doğru moda olan bir sanat cereyanı halini alır (İslam Ansiklopedisi, Mehmed IV. Md., Ahmed II.Md., C.I: 164-165; Mustafa III. Md., C. 8: 700- 708).

Nabi, Avcı Sultan Mehmed için Lehistan seferine dahi katılmıştır. Yazdığı Fetihname-i Kamanîçe sayesinde padişahın lütuf ve ihsanını kazanmıştır. Bu sefere katılan şairler arasında Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa da vardır. Bu şair Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile beraber Viyana seferinde de bulunmuştur. Amcazade Hüseyin Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa devrin şairleri koruyan büyüklerindedir.

XVIII. yüzyılda devletin siyasi bakımdan gerilediği, bir çöküntü dönemi yaşadığı görülür. Yerleşme cereyanının göze çarptığı bu dönemde halk ifadeleri kullanılmış, halk felsefesini aksettiren şiirler kaleme alınmıştır. Yeni nazım türlerinin denendiği bu devirde, çok sade bir Türkçe'yle şiirler terennüm edildiği de görülmüştür. Bu yüzyılda yaşayan Osmanlı padişahlarından III. Ahmed ve III. Selim hem kendileri şair olan, hem de şairleri koruyup gözeten bir tavır gösterirler. Necip mahlasıyla şiirler yazar III. Ahmed (1703-1730) aynı zamanda hattattı. Devrinde Şair Nedim, saray kütüphanesinin hafız-kütüplüğüne getirildi. Osman-zâde Tâib'e fermanla, şairlerin sultanı (Melikü'ş-şüara, reis-i şairân) unvanı verildi (İslam Ansiklopedisi, Selim III. Md.; Ahmed III. Md. C. I: 165-169).

Damad İbrahim Paşa, şairleri koruyup gözeten bir devlet büyüğüydü. İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı sırasında (1718-1730) Beşiktaş ile Ortaköy arasındaki sahil sarayında gündüzleri, ilim, sanat ve şiir toplulukları düzenlenirdi. Şair Nedim, Sami, Neyli Ahmed, Seyyid Vehbî, Mirza Efendîzâde Mehmet Salim, Nahifi gibi devrin şairleri biraraya gelirlerdi. Nedim, bu dönemde çok rağbet görmüş, Aynî Tarihi'ni Arapça'dan Türkçe'ye tercüme etmek için teşkil edilen şairler heyetinde görevlendirilmiştir. Bu komisyonda görevlendirilen şairler arasında Sâlim, Neyfî, Seyyid Vehbî, Çelebi zâde Âsım ve İzzet Ali Paşa da vardır. Önce III. Osman'ın (1754-1757), sonra III. Mustafa'nın (1757-1774) sadrazamı olan Koca Ragıp Paşa (1699-1765), kendisi de şair olan ve konağında şiir meclisleri tertip eden bir devlet büyüğü olarak dikkati çeker (İslam Ansiklopedisi, III. Md. :448- 450; Mustafa III. Md., C.8: 707).

Cihangir mahlasıyla şiirler yazan III. Mustafa zamanında Sümbülzâde Vehbî'ye haccgânlik rütbesi verilmiştir. Damad İbrahim Paşa, Şehit Ali Paşa, Halil Hamit Paşa şairleri koruyan ve gözeten devlet büyüklerinden sadece bazıları olarak dikkatimizi çeker. I. Abdulhamid de (1774-1789) şairlere iltifat etmiş ve ihsanlarda bulunmuş olan padişahlardandır.

Biz, bu çalışmamızda asırları hızla geçecek en üst kademedeki devlet büyüklerinin sanata ve sanatkâra gösterdikleri ilgiden ve şiir meclislerinden kısaca bahsettik. XIX. yüzyılda bizdeki edebî muhitlere geçmeden önce, Fransa aristokrasisi arasında çok revaçta olan salon toplantılarına birkaç örnekle değinelim. Zira bu asırda gözler batı edebiyatlarına, daha doğrusu Fransız edebiyatına çevrilmiştir. Onların salon toplantıları gelenekleriyle, bizim şiir meclislerimiz birçok noktalardan paralellik arz eder.

Avrupa'da rönesans döneminde prens saraylarına dayanan ilim ve sanat atmosferi, XVII. yüzyılda kralların ve imparatorların nezdinde bir saray geleneği şeklinde devam etmekteydi. Fransa'da XIV. Lui'nin, İngiltere'de Kraliçe Ann'in, Yunan'da Perikles'in sarayları gibi, saraylardan salonlara yayılan bu gelenek, 1620 yılında Ramboillet'in salonu ile Fransız tefekkürünün gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Bu salon 1635 yılında Fransız Akademisi'nin kurulmasında ilham kaynağı olmuştur. Bu akademi Fransızca'nın

büyük bir lügatini ve gramerini hazırlayarak, bu dili bugünkü seviyesine ulaştırmakta mühim katkılar sahibi olarak, varlığını günümüze kadar sürdürmüştür.

Zengin Fransız hanımlar, belirli zamanlarda devrin yerli ve yabancı birçok ilim, fikir ve sanat adamını şatoslarında ağırlamışlardır. La "cour de Sceaux" (1700-1753), Sceaux şatosunda kalabalık bir edebî topluluğa ev sahipliği yapmaktaydı. Mme de Lambert (1710-1733) salı günleri âlim, sanatkâr ve yazarları, çarşamba günleri de dost ve ahabalarını şatosunda kabul ederdi. Fenelon, Fontenelle, Le Motte, Montesquie, Marivaux gibi isimler onun salonunun müdaviimleri arasındaydı. Mme Tencin (1726-1749) filozofları, edebiyatçıları, meşhur yabancıları ve çeşitli meslek gruplarına mensup entellektüel kimseleri salonunda toplayarak ağırladı. Tartışmaları idare eden Mme Tencin, misafirlerine şevk ve heyecan verirdi. Mme de Deffand (1740-1780) Ansiklopedistleri ve edebiyatçıları salonunda kabul eder, onların hayatlarını pekçok bakımdan kolaylaştırırdı. Fontenelle, Marivaux, Montesquie bu salona devam eden meşhurlardan bazılarıdır. Mme de Geoffrin de, sanatçı, yazar ve bilginleri ağırlardı. Ansiklopedistlerin masraflarını da karşılayan madam, felsefecilere de kapılarını açmıştı. Ünlü yabancılar, onun evinde bulunmaktan şeref duyarlardı. Mile de Lespasse (1764-1776), evinde birçok şair ve sanatçıyı ağırlamaktan zevk duyardı. Onun salonuna devam eden meşhurlar arasında Condillac, Marmontel, Condercet ve Turgot gibi isimler vardır (GÜNTEKİN, 1929: 8-12; LAGARDE-MICHARD, 1966: 7-9).

Avrupa aristokrasisinin ilim ve sanat ehline karşı himayetkar ve lütufkar olan tavırlarının, bu tavrı ortaya koyanlara da büyük bir itibar kazandırdığını ifade edelim.

XIX. yüzyılda Avrupa'da bu salonların yerinin kahve ve kulüplere bıraktığına işaret edelim. Bu bahse ilerde yer vereceğimizden şimdi XIX. yüzyıl Türk Edebiyatı'na dönelim.

Bu yüzyılda devletin siyasî, askerî ve ekonomik alanda gerilediği ve yeni yeni arayışlar içine girdiği gözlenir. Değişen ve zorlaşan hayat şartları, çıkış yolları aramak ihtiyacını hissettirmiş; gözlerin Batı'ya çevrilmesine sebep olmuştur. Esasen yenileşme hamlelerine daha XVIII. asırdan beri girildiği bilinmektedir. Artık devrini

tamamlamış olan Divan şiirinin de, yeni bir ses ve soluk getirmekten uzak olarak, kendisini tekrarlamaya devam ettiği görülür.

XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başlarında padişah olan III. Selim (1789-1807) hem şair, hem de bestekâr olup, İlhamî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Bu dönemde Şeyh Galib'e büyük önem veren III. Selim, onu şeyhi olarak da kabul etmiştir. Enderunlu Fazıl'ın III. Selim'e sunduğu kasidelerle dikkati çektiği ve bu sayede kendisine memuriyet hizmeti verildiği bilinir. Şehid Ali Paşa, Silahtar İbrahim Paşa, Damat İbrahim Paşa, devrin şairlere kolkanat geren devlet büyüklerinden sadece bazılarıdır. IV. Mustafa (1807-1808), II. Mahmut (1808-1839) I. Abdülmecid (1839-1861), Abdülaziz Han (1861-1876) II. Abdülhamid (1876-1909) adlı padişahlar döneminde saray ve çevresinin edebiyatçıları koruduğunu görüyoruz. Devlet ricali arasında ise edebiyatla ilgilenen ve bu sahada eser veren pekçok isimle karşılaşyoruz (İSEN, 1955: 39-44) II. Mahmut dönemi devlet adamlarından Halet Efendi (1760-1823) hemen hemen her akşam ilim ve edebiyatla meşgul kimseleri konağında toplardı. İzzet Molla, Halet Efendi'den sadece himaye görmekle kalmayıp, aynı zamanda onun konağının el üstünde tutulan devamlı misafirlerinden biriydi. Şeyhülislam Arif Hikmet de (1786-1859) (TANPINAR, 1967: 66), hem kendisi şiirle uğraşan, hem de edipleri koruyan bir hüviyetin sahibidir. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler söyleyen Arif Hikmet Bey, devrinin âlim ve şairlerini muayyen zamanlarda evinde topluyordu. Ziya Bey (Paşa) Şeyhülislam Arif Hikmet Bey kanalıyla Mabeyn'e beşinci kâtip olarak girer. Mustafa Reşid Paşa'nın takdirini kazanması da bu yolla olur (BANARLI: 839). Abdurrahman Sami Paşa'nın (1795-1878) Taşkasap'da Sarı Musa Sokağı başlarındaki muhteşem konağı bir akademi hüviyetindedir. Haftada veya on beş günde bir edebî toplantıların yapıldığı bu konağın müdavimleri arasında Ahmed Vefik Paşa, Ziya Paşa, Ali Suavi, Nevres Efendi, Üsküdarlı Hakkı Bey, Yenişehirli Avni Bey, Muallim Feyzi, Kâzım Paşa gibi isimler vardır (KERMAN, 1986: 11-12)

Tanzimat'ın mühim siması Mustafa Reşid Paşa (1800-1858) devrinin ediplerinden bir çoğunu himaye etmiştir. Şinasi, Reşid Paşa için kasideler söyleyerek, onu aslına uygun bir biçimde övmüştür. Ziya Paşa'nın da sarayda Reşid Paşa tarafından korunduğunu, o ölünce de rahatının

kaçtığını biliyoruz. Ziya Paşa da Reşid Paşa'yı öven kasideler kaleme almıştır. Ali Bey'in Gedik Paşa Tiyatrosu'nda kurduğu millî tiyatro heyetinin başkam Reşid Paşa'dır. Nuri Bey, Halet Bey, Ali Bey ve Namık Kemal de bu tiyatro heyetinin diğer üyeleri idi (KERMAN, 1981: 75-76). Yusuf Kâmil Paşa'nın (1805-1876) Bayezid'deki konağı devrin ilim ve sanat erbabının toplanma mahalliydi. Şair Rahile Sırrî Hamın (1814-1877) Yusuf Kâmil Paşa'nın konağında dört sene misafir edilmiştir (İNAL, 1982:1732). Leskofçalı Galip Bey, Namık Kemal, Hersekli Arif Hikmet Bey ve Recaiâde Mahmut Ekrem, Yusuf Kâmil Paşaya kasideler sunarlar. Sait Halim Paşa'nın (1863-1921) Yeniköy'deki yalısı şair ve edebiyatçıların toplanma yeridir. 13 Haziran 1913'de sadrazam olan Said Halim Paşa, Sadaret Konağı adı verilen, Sultan Ahmet'te Fuad Paşa Türbesi karşısında bulunan konakta oturur. Sık sık Mehmet Akif, Necmettin Arif, Celâlettin Arif, İbnülemin, Neyzen Tevfik gibi isimleri konağında toplar (BİRSEL, 1989: 275). Yusuf Kâmil Paşa'nın oğlu Subhi Paşa'nın, Mahmut Celâleddin Paşa'nın ve Fethi Ahmet Paşa'nın meclisleri de şiir encümenidir. Hersekli Arif Hikmet Bey, Üsküdarlı Talât, Safi Bey, Abdurrahman Süreyya Efendi, Hüseyin Daniş Bey, bu meclislerinin müdavimlerindedir (İNAL). Bu dönemin devlet ricalinin edebiyatla ilgili olduğu görülür.

Akif Paşa (1787-1845), hece vezniyle yazılmış, Mersiyesi ve yeni bir dünya görüşünü aksettiren Adem kasidesi ile dikkat çeken simalardan biridir. Ali Paşa'nın (1815-1871) ve Fuad Paşa'nın (1815-1869) da şiirle iştigal ettiğini biliyoruz. Ethem Pertev Paşa (1824-1872) Av'avenâmesi ve Batı'dan tercümeleriyle edebiyatla uğraşan devlet büyükleri arasına katılır (TANPINAR).

Eski şiiri yaşatmak isteyen bir grup şair, 1861 yılında Hersekli Arif Hikmet Bey'in (1839-1903) Laleli Çukurçeşme'deki evinde her hafta salı günü toplanırlar. Kendilerine "Enümen-i Şuâra" adı verilen bu şairler topluluğunun üyeleri arasında Leskofçalı Galip Bey, Osman Şems E-fendi, Abdülhamid Ziya Bey, Musa Kâzım Bey, Mehmed Lebib Efendi, Hoca Salih Nailî, İbrahim Halet Bey, Recaiâde Mahmud Celâl Bey, Deli Hikmet Bey, Osman Nevren Efendi, Memduh Faik Bey, Mustafa Refik Bey, İbrahim Hakkı Bey, Salih Faik Bey vardı. Bu isimlerin dışındaki birçok şairin de zaman zaman bu meclise iştirak et-

tiğini biliyoruz. Sadullah Râmi Bey, Mustafa Eşref Paşa, Yusuf Kenan Bey, Mustafa İzzet Efendi, Mehmet Hayreddin İrfan Paşa gibi isimler, muntazam olmasa da Hersekli Ârif Hikmet Bey'in evindeki toplantılara katılanlar arasındadırlar. Çeşitli şiirlerin okunduğu ve edebî münakaşaların yapıldığı bu mecliste, hitabeti iyi olan ve topluluğun on genç elemanı olan Namık Kemal şiirleri okurdu. Leskofçalı Galib Bey, encümenin reisi durumundadır (BANARLI: 869; ÖZGÜL, 1987: 12-23).

Mehmed Lebib Efendi (1785-1867) Devlet ricalinden olan bu zatın da Mahmud Paşa Camii civarında Menge Mahallesi'nde bulunan konağı âlimler ve ediplerin toplantı yeri idi. İlim ve sanat erbabım himaye eden Lebib Efendi, kabiliyetli gençlerin yetişmesine çalışırdı. Ziya Paşa, Ceride-i havadis muharriri Ali Bey, onun konağının müdavimleri arasındaydı (İNAL). Memduh Paşa (1839-1925) da meclisine Leskofçalı Galib, Namık Kemal, Hersekli Arif Hikmet, Halet, Nailî, Kâzım Paşa gibi isimlerin devam ettiği bir devlet adamıydı (İNAL,C2: 286).

Şair Fehim ile Kuşadalı İbrahim Efendi'nin meclisleri de devrinin meşhur toplantı mahallerindendi. Ahmed Cevdet Paşa, bu meclisler devam edenlerden biridir (TANPINAR: 160-168-169).

Tanzimat Dönemi'nin belli başlı edebî simalarının saray veya çevresiyle alakası vardır. Şinasi, Ebuzziya Tevfik ve Ziya Paşa, Mustafa Reşid Paşa'dan himaye görmüş kimselerdir. II. Abdülhamid'in cülusunda (31 Ağustos 1876) şurayı devlet üyeliğine geçen Namık Kemal, Kanun-i esâsî encümeninde görev alır. Namık Kemal, Celâleddin Harzemşah'ı yazdıktan sonra bir yazma nüshasını II. Abdülhamid'e takdim etmiştir. Kendisine mükâfat olarak "bâlâ" rütbesi verilmiştir (KEMAL-GÖKGÜN, 1987: 16).

Ziya Paşa da, II. Abdülhamid tarafından Kanun-i Esasî encümeni üyeliğine seçilir, vezir rütbesiyle Suriye, Konya ve Adana valiliklerine gönderilir (GÖÇGÜN, 1987: 16). Recaizade Mahmud Ekrem, 1889 yılında Trablusgarb'a gönderilen murahhaslar heyetine üye seçilerek İtalyan propagandasının buradaki tesirini anlamak ve önlemek için görevlendirilir. Meclis-i âyân üyesi olarak hayatını tamamlayan Recai-zade'nin evi de haftada bir yapılan edebiyat toplantılarına ev sahipliği eder. Namık Kemal, Ziya Paşa, Osman Şems, Hâ-

let, Recai-zade Celâl, Manastırlı Nailî, Fatin Efendi, Münif Paşa gibi isimler, bu toplantıların müdavimleri arasındaydı. Bir Tanzimat edibi olan Ahmet Mithat Efendi, önce Mithat Paşa, (kendisine Mithat adı da onun tarafından verilmiştir.) sonra da II. Abdülhamid tarafından korunmuş, Takvîm-i Vekayi ve Matbaa-i Âmire müdürlüğüne getirilmiştir. Tercüman-i Hakikat'ı (27 Haziran 1878) çıkararak, Muallim Naci, Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi gibi genç kalemleri etrafında toplamıştır. II. Abdülhamid'in son yıllarında Ahmet Mithat Efendi'ye "balâ" rütbesi verilmiştir. Mülkiyenin en yüksek rütbesi olan bu rütbenin bir üstü ise "vezirlik"dir (İZ, 1990:179). 1881 yılında Muallim Naci'nin kaleme aldığı Ertuğrul Bey Gazi adlı manzum eseri takdir eden II. Abdülhamid, ona Tarihnüvis-i Âl-i Osman unvanını vererek, maaş bağlayıp nişanla ödüllendirir (TARAKÇI, 1994: 17). İngiltere'de görev yapan Abdülhak Hamid'in yüksek meblağlarla ulaşan borçları da aynı padişah tarafından ödenmiştir. Ali Suavi, 1876 yılında Kütüphâne-i Hümayün'a hafızkütüp olarak getirilmiş, sonra da Galatasaray Sultanisi Müdürlüğüne tayin edilmiştir (ÇELİK, 1993: 31).

Fransa'da aristokrat aile kadınlarının evlerinde resim ve sanat toplantıları tertip ettiklerinden kısaca bahsetmiştik. Osmanlı toplumunda da yetişmek ve gelişmek için imkân bulabilen hanımların bu vadide varlık gösterdiklerini, hatta tıpkı Avrupalı hemcinslerinden bazılarının yaptığı gibi, evlerinin salonlarını âlim ve sanatkârlara açtıklarını görüyoruz. Şehzade II. Selim'in Manisa'daki sancakbeyliği sırasında etrafında toplanan şairler halkasında Hubbî Hatun da vardı. Bu hanım, II. Selim padişah olunca, onunla birlikte İstanbul'a gelmiş, bu şehirde saraydaki şiir meclislerine katılmıştı (İPEKTEN: 207). Zeyneb (ö. 1474) ve Mihri Hatunlar (ö. 1516), Şehzade Bayezid'in ve onun oğlu Şehzade Ahmed'in Amasya Valiliği sırasında etraflarında bulunan şairler topluluğundandı. Sonrada İstanbul'a gelen Zeyneb Hatun, Divanı'nı Fatih Sultan Mehmed adına tertip ederek padişaha sunmuş, karşılığında da ihsan ve caizeler almıştır (İPEKTEN: 180). Fitnat Hanım (?-1780) Koca Ragıp Paşa'nın şiir meclislerine katılan bir kadın şairdi (BANARLI: 768).

Leyla Hanım, II.Mahmud ile onun kızı Esmâ Sultan'dan ihsan almış bir kadın şairimizdir (BANARLI: 840). Bir diğer hanım şair olan Şeref Hanım'a ise sadrazam Ali Paşa ayda 200 kuruş

aylık bağlamıştır (BANARLI: 841). II. Mahmud'un kızı Adile Sultan (1826-1899) da şiirle meşgul olup, Fındıklı'daki sarayında devrin âlim ve sanatkarlarını toplayan meclisler tertip ederdi (BANARLI: 841).

Cemaleddin Efgani, (1838-1897), 1892 yılından itibaren Şişli'deki Konağı'nda haftalık sohbetler tertip ederdi. Bu sohbetlerin müdavimlerinden biri de Mehmed Emindir. Bu sohbetler Mehmed Emin'deki Türklük şuurunun işlenip gelişmesine yardımcı olmuştur (BANARLI: 991).

Tahirül Mevlevi'nin (1861-1924) Taşkasap'taki evi de bir edebî mahfil konumundadır. Muammer Lütrü'nün Şehzadebaşı'ndaki pansiyon odası ile Yaşar Nabi'nin Şehzadebaşı'ndaki evinde toplanan Yedi Meş'aleciler, zaman zaman Sabri Esad (1907-1968)'ın Kadıköy'ündeki evine de giderler (İZ: 233).

Nigar Hanım (1862-1918) yazın Hisar'daki yalısının, kışın da Şişli'deki konağının salonlarını salı günleri alim, sanatçı ve sosyetik simalara açardı. Yerli ve yabancı isimlerin katıldığı bu salona devam edenler arasında Recazade Mahmud Ekrem, Abdülhak Hâmid, Macar türkoloğu Dr. Kunoş da vardı. (MARDİN, 1983: 55).

Fatma Aliye Hanım (1864-1924) evini ilim ve sanat erbabına açmış bir kadın yazarımızdır. Köse Raif Paşazade İhsan Hanım'ın Osmanbey'de bulunan Raif Paşa Apartmanı'ndaki salonuna devrin bir çok edebiyatçısı devam ederdi. Halit Fahri Ozansoy, Selahaddin Enis, Yahya Kemal, Ruşen Eşref, Rauf Ahmet gibi isimler bu salonun misafirleridir (OZANSOY, 1970: 310-312).

Abdullah Cevdet'in (1869-1932) Cağaloğlu'ndaki İctihad Yurdu Apartmanı'ndaki çarşamba günü toplantılarını, yabancı gazetecilerin de geldiği bilinir. Abdülhak Hâmit, Celal Nuri, Süleyman Nazif, Rıza Tevfik bu salonun müdavimlerindedir (BİRSEL: 49). Abdülhak Hâmid'in Maçka'daki evi Halit Ziya Uşaklıgil'in salonları da edebiyatçılar için bir toplanma yeridir. Halit Ziya'nın Yeşilköy'deki köşkünde onbeş günde bir yaşlı ve genç edebiyatçılar toplanırlar (OZANSOY: 24).

Hüseyin Kâzım'ın (1870-1934) Haydarpaşa'daki konağı da edebiyatçıların toplandığı bir yerdir (KADRİ, 1993: 8-9).

İbnülemin Mahmut Kemal İnal (1870-1957), babasının ölümünden sonra, Bayezid'de Mercan Yokuşu'ndaki konağında sohbet geleneğini devam ettirmiştir. Aluned Hamdi Tanpınar, Yusuf Ziya

Ortaç, Hasan Ali Yücel, Kâzım İsmail Gürgen, Tevfik Remzi Kazancıgil gibi pekçok isim bu konaktaki sohbetlere katılmıştır (Büyük Türk Klasikleri, C. 10: 335).

İsmail Hami Danişmend, (1889-1967) Taksim ile Harbiye arasındaki evinde her cumartesi ilim ve sanat konularında sohbetler olur (DANIŞMEND, 1971:3).

Halit Fahri, (1891-1971) Kadıköy'ünde Şemsitap Mahallesi'nde bir evde pansiyoner olarak kalır. Bu bekâr odası, kısa zamanda bir edebî mahfil halini alır. Yusuf Ziya, Faruk Nafiz, Ali Mükerrrem gibi isimler bu odanın devamlı misafirlerindedir (OZANSOY: 30-31).

Saray, ev ve dükkânların dışında kahvehanelerin ve meyhanelerin de gerek bizde, gerekse Avrupa'da bir edebî mahfil konumunda olduğunu biliyoruz. Bizde ilk kahvehanenin ne zaman açıldığı hususundaki bilgiler muhtelifdir. Bazı kaynaklar Kanunî Devrinde 1554 yılında açıldığını söylerler. Alman araştırmacı Dr. Land Avrupa'da ilk kahvehanenin 1551 yılında İstanbul'da açıldığını bildirir (EBUZZİYA, 129). İsmail Hami Danişmend, ilk kahvehanenin Kanuni devrinde 1555 yılında açıldığını ifade etmektedir (DANIŞMEND, 1952: 3). Bu birbirlerine yakın üç farklı tarih, neticede Kanunî devri üzerinde birleşmektedir. Halepli Hakem ve Şems adlı iki kişinin 1553-54 yıllarında "Tahtakale" mevkiinde büyük bir kahvehane açtığı çeşitli kaynaklar bildirirler. Kısa zamanda İstanbul'un her tarafına yayılan kahvehaneler Sultan I. Ahmed'in hükümdarlığı sonlarında lüks bir şekilde ilk olarak halıcılar köşkünde açılmıştır (ÜNVER, 1962:44). (1004 ve 1015). Bütün dünyaya Yemen'den yayılan kahve, zaman zaman Avrupa'da ve bizde zararlı görülerek yasaklanmışsa da, bu yasağa fazla riayet edilmediği bilinir. III. Sultan Murad, III. Sultan Mehmed ve IV. Sultan Murad dönemlerinde zaman zaman kahve yasağı getirildiği kahvehanelerin yıkıldığı görülüyor. Kahve, içmenin lehinde ve aleyhinde çeşitli fetvalar verildiği biliniyor. Kahvehanelerin kapatıldığı dönemlerde bu yerlerin bir gecede bekâr odaları derici veya nalbant dükkânları haline getirildiği bilinmektedir. Çıkmaz sokaklarda bulunan veya gizli arka kapılarından işleyen bu kahvehanelere girmek için Subaşı'ya veya Asas Baş'ya para verildiği bile olurdu. Refik Ahmet Sevensil, meyhanelerin üstünde bulunan odalara akşamları şair ve ediplerin geldiğini, hem

içip hem de şiirler okuduklarını karşılıklı tenkitlerin yapıldığını anlatır (SEVENGİL, 1927: 201). Daha Kanunî döneminden itibaren kahvehanelerin birer kültür ocağı olması hususunda tedbirler alınmış, birer kıraathane haline getirilmesi istenmiştir. Peçevi, devlet erkânı hariç bütün kibar ve zarif İstanbul erkeklerinin kahvehaneleri doldurduğunu söyler (ÜNVER: 53; EBUZZİYA: 15). Refik Ahmed Sevengil, şair, edib ve âlimlerin toplandığı kahvehanelerde insanların ilgi alanına göre çeşitli gruplar oluşturulduğunu ifade ediyor. En yeni gazel ve kasidelerin okunduğu bu meclislerde, eşi dostu toplayabilmek için ziyafet verenler dahi bulunuyor (SEVENGİL, 1936: 6).

İstanbul'da her meslek grubunun gittiği belli kahveler vardır. Yeniçeriler, tulumbacılar, denizciler, balıkçılar gibi muhtelif işleri yapan kimselerin gittiği kahveler ayrı ayrıdır.

Ediblerin toplandığı meşhur kahvelerden biri 1583 yılında açılmıştır. Macunizâde, bununla alâkalı olarak bir tarih düşürmüştür (ÜNVER: 553). XIX. yüzyıldaki meşhur kahvehanelerden biri Mahmud Paşa Camii yanındaki bir kahvehanedir. Herhangi bir kimsenin oturmadığı bu kahve, ilim ve san'at erbabının toplanma mahalli olarak tanınır. Ceride-i Havadis muharirlerinden Ali Efendi, Hafız Müşfik Efendi, âlimlerden Abdi Bey, Münif Efendi, Edhem Pertev Efendi, Müneccimbaşı Osman Saib Efendi, Bekir Sami Paşa, Mithat Paşa, attar Hacı Ahmed Efendi, Recai Efendi, Ahmed Faris Efendi, vakanüvis ve Takvim-i Vekayi musahhihi Lütfi Efendi, Bursalı Sahib Efendi gibi isimler bu kahvede toplanırlardı. Bu isimlerle görüşmek isteyen kimseler de bu kahvehaneye gelirlerdi (BİRSEL, 1975: 237-241)

Bayezid'de Okçularbaşı'ndaki uzun kahve, sonradan Sarafim Kıraathanesi adıyla anılmıştır. Bu kahvenin Mustafa Reşid Paşa'nın (1799-1857) son yıllarında veya ölümünden hemen sonra açıldığı söylenir. Halkın toplanıp da dedikodu etmesini önlemek için Kanunî devrinden itibaren kahvehanelerde okuma geleneğinin yerleştirilmeye çalışıldığını ve bunun için de bu yerlere kıraathane adının verildiğini daha önce söylemiştik. (Bu kahvehanelerde sahaflardan kiralanan Kan Kalesi, Battal Gazi, Hamzanâme gibi kitaplardan biri okumayı bilen bir müşteri tarafından okunurdu. Kahveci de kıraat eden müşteriden para almazdı.) Bu kıraathaneye Ceride-i havadis ve Takvim-i

Vekayi gazeteleri her hafta, biri salı diğeri perşembe günleri olmak üzere gelir. Sonraları bu gazetelere ilaveten Tercüman-ı Ahvâl, Ruz-nâme, Tasvîr-i Efkâr, Mecmua-i Fünûn, Mir'at gibi günlük gazete ve mecmualar da ilave edilir. Ebuzziya Tefvik Bey'in bu kahvehaneye devam etmek uğruna, kalemdaki görevini ihmal ettiğini biliyoruz. Bu kahvehaneye gelenler arasında Namık Kemal, Kâzım Bey, Ebuzziya Tefvik, Galib Bey, Halet Bey, Ayetullah Bey, Hasan Subhî, Ali Bey, Refik Yusuf Bey, Aziz Bey, Vidinli Tefvik Paşa, Süleyman Paşa, Hacı Reşid Efendi, Said Efendi, Kırımı Aziz Bey, Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Yusuf Paşa gibi isimler bulunurdu. Sonraları Tuna, Bosna, Fırat ve Envâr-ı şarkıyye ve Suriye gazeteleri de burada dağıtıldığından, haber almak maksadıyla da bu kıraathanede toplanılırdı.

Uzun yıllar Sarafim adlı bir Ermeni tarafından işletildiği için bu adla anılan bu kıraathanede, eski yeni gazete ve mecmua koleksiyonları ile neşredilen kitapların tamamı numaralandırılmış olarak bulunurdu.

Pek çok kitap neşrederek, ülkemizin yayın hayatına da hizmet eden Sarifim Efendi, bu kıraathanede roman geceleri devrin entelektüellerin bir araya getirdi (ÜNVER: 481-489).

Karakulak Ham kahvesi Bayezid'de Okçularbaşı'nda kırk elli adım ileride olan bir hanın avlusunda bulunmaktaydı. Ramazanları her gece, diğer zamanlarda cuma ve pazar günleri İstanbul'un meşhur müzisyenlerinin san'at icra ettikleri bu yere devrin entelektüelleri devam ederlerdi. Ebuzziya Tefvik Bey, burada Namık Kemal vasıtasıyla Sadullah paşa ve Hersekli Arif Hikmet Bey'i tanımıştır. Leskofçalı Galib Bey, Kazım Bey gibi zatlar da bu kahvehanenin müdavimlerindedir (EBUZZİYA, 1912: 66-68).

Edirne Kapısı'nda Savaklar çeşmesi'nin karşısındaki yolun sol köşesinde Terazicibaşı Kahvesi bulunurdu. III Mustafa devrinde yapılan bu kahvenin mimarı bakımından da bir özellik taşıdığı görülür. Bu kahvehanede asrın meşhur meddahi Kız Ahmed hikayeler anlatırmış (BİRSEL:94; ÜNVER: 56-57).

Edirne kapısı dışındaki Dedenin Kahvesi, III Selim'in Meclislerinde bulunmuş, Mevlevi dervişi Murtaza Efendi tarafından açılmıştır. Ediplerin sık sık toplandığı bu kahve sonraları arabacılarla,

gelif geçenlerin uğrak yeri olur (BİRSEL:95-96).

Üsküdar'da Karaca Ahmed Mezarlığı civarındaki III. Sultan Selim Çeşmesi'nin karşısında bulunan Çiçekçi Kahvesi, XVIII. yüzyıldan itibaren mevcut bulunurdu. Bütün müşterileri ilim ve san'at erbabı olan bu kahvehanede "edibâne, hakimâne ve rindâne" sohbet ve muhabbetle vakit geçirilirdi. Bu kahvehaneye gelenler arasında Üsküdarlı Hoca Vasıf, Muallim Naci, Üsküdarlı Talat Bey, Hattat İlmî Efendi, Salih Saim, Safi, Şeyh Vasfî, Arif Hikmet, Tanburî Ahmet, Nihad, Hüseyin Haşim, Hicrî Efendi, ressam Ali Rıza, Esvabcıbaşı Behçet, şair Ziya, Mehmed Akif, Mahir İz, Necmeddin Okyay Bey, gibi isimler devamlı müşteriler arasındaydı (BİRSEL: 75- 76; İstanbul Ansiklopedisi, C.7: 3960).

Yüzyılın ikinci yarısında Divanyolu'nda bulunan ve Arifin Kiraathanesi diye anılan kahvehaneye setli kahve de denir. Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik, Yahyalı Nuri Efendi, bu kahvehaneye sık sık gelenlerdendir (BİRSEL: 251-254). Bu kahvehanelerin dışında Üsküdar'da Dizdar'ın Kahvesi ile Balaban İskelesi'nde havuzlu kahve de birer edebi mahfil hükmündedir (BİRSEL: 77-79). Direklerarası'daki önemli bir kırathanede de Alyanak Mehmed Efendi kırathanesi'dir. Her türlü kitap ve gazetenin bulunabileceği bu mekâna Muallim Naci, Hayret Efendi, Şeyh Vasfî, Ali Ruhi gibi isimler gelirler (BİRSEL: 151-152).

Direklerarası'ndaki Kâzım Efendi kiraathanesi de devrinde bir edebi muhit olarak dikkat çeker. Hayâlânâ-i Osmâni adlı tiyatro kumpanyası 1882 yılında bu kahvehaneyi, mekân olarak kullanmıştır (BİRSEL: 152-153).

Direklerarası'nda musiki cemiyetlerinin sanat icra ettikleri ve tiyatro kumpanyalarının oyunlarını sergilediği Fevziye Kiraathanesi de bir edebi mahfil durumundadır. Bu kahvehanede Ramazanlarda Karagöz, Meddah ve kukla oynatılır (BİRSEL: 153-158). Yine bu semtteki Şems Kiraathanesi de edebiyatçıların uğrak yerleridir. Darüttalim Kiraathanesi de devrin pek çok edebiyatçısını toplar.

Direklerarası'nda Hacı Reşid'in çayevi de edebiyatçıları bünyesinde toplar. Muallim Naci, Şeyh Vasfî, Cenab Şehabeddin (delikanlılık çağında), Hoca Hayret Efendi, Muallim Feyzi Efendi, Andelib (asıl adı Mehmet Esat) Müstecabi-i zade İsmet, Deli Celal, Tepedenenlizade Kâmil,

Adanalı Ziya, Ahmet Rasim gibi isimler bu kahvenin müdavimleri arasındadırlar. Başta Tarih ve Malumat olmak üzere bütün gazeteleri bu dükkânda bulmak mümkündür. Bu dükkâna daha ziyade mutavassıtın denilen grup gelir. Hacı Reşid'in Çayhanesi'ne gelenler dekadanlara karşı çıkan kimselerdir (BİRSEL: 121-137).

Valide Kiraathanesi, Eminönü Meydanı'nın meşhur bir kahvesidir. Gazetelerle, Servet-i Fünûn Dergisi kâğıtından yapılmış gergef bir alete geçirilmiş olduğu halde, bu âletin sapından tutulmak suretiyle okunur. Pierre Loti, 1876 yılında İstanbul'a geldiğinde, bu kahvede de oturmuştur.

20. Yüzyılın içinde Ahmed Hamdi Tanpınar, sınıf arkadaşlarıyla birlikte, hocaları Yahya Kemal yanlarında olduğu halde Nurosmaniye'deki İkbâl Kiraathanesi'ne gittiklerini anlatır. Sonra hep birlikte Sultan Ahmet'teki Setli kahvelere alışan grubun sohbetleri, geceleri de devam eder (TANPINAR, 1982: 14).

Emirgan'daki Çınaraltı Kahvesi de Yahya Kemal'in sık sık gittiği yerlerdendir. Fuat Şemsi, Hüseyin Bektaş, Faruk Nafiz, Sermet Sami Uysal, Halis Enginar gibi isimler buraya gelirler (BİRSEL, 1989: 265-266).

1865 yılında Beyoğlu'nda Lebon Pastahanesi, Ziya Paşa, Namık Kemal gibi ediplerin sık sık gittikleri yerlerdendir. Ziya Paşa'nın Zafername'nin birçok beyitlerini bu kahvelerde söyleyip yazdırdığı bilinir. Lebon, Servet-i Fünûn mensuplarının toplanma yeridir. Halid Ziya, Cenab Şehabeddin, Hüseyin Cahit gibi isimler buraya gelirler. İsmail Safa, Faik Ali Ozansoy, Süleyman Nafiz ve Celal Nuri'ye edebiyat üzerine görüşüp konuşurken burada rastlamak mümkün olabilirdi (BİRSEL, 1989: 42, 43, 4, 47).

Commerce de, Servet-i Fünûn Edebiyatı üyelerinin uğradıkları bir kahvedir. Lüksemburg Kahvesi, Halid Ziya'nın çok sevdiği bir yerdir. Bu kahvede resimli gazeteler de bulunur (BİRSEL: 18).

Önce Paris Kahvesi adıyla anılan Tokatlıyan'da XX. yüzyılın başlarında devrin meşhur ediplerini bünyesinde toplayacaktır (BİRSEL: 35).

Kahvelere Tepebaşı'nda da rastlanır. Bunların içindeki en önemli kahvelerden biri Kanûn-i Esâsi Kiraathanesi'dir. Mai ve Siyah romanın kahramanı, bir akşam arkadaşı Ali Şekib'i ucuz bir lokantaya götürmüş, oradan da nargile içmek için Tepebaşı'ndaki kahvelerin birine getirmiştir.

Halid Ziya'nın bu kahveleri İyi bildiği düşünülebilir (BİRSEL: 35).

Tepebaşı Kahvesi, bütün Servet-i Fünûn mensuplarının kahvesidir. Mehmed Rauf, Hâlid Ziya, Ahmet Hikmet, Safvet-i Ziya bu kahveye en sık gelenlerdendir. Abdülhak Hamid, Süleyman Nafiz, Rezaizade M.Ekrem, Neyzen Tevfik de bu kahvenin müşterileri arasındadır (BİRSEL: 61).

Anadolu ve Rumeli coğrafyasının birçok yerinde âşık kahvehaneleri bulunur. Halk kültürünün ve edebiyatının bir uzantısı olan bu gelenek, XVII. yüzyıldan itibaren İstanbul'un birçok yerinde varlığını sürdürür. XVIII. yüzyıldan itibaren âşık kahvehaneleri ile yeniçeri kahvehaneleri aynı amaca hizmet eder bir görünüm almışlardır. 1826 yılından sonra İstanbul'da Çemberlitaş civarı ve Tavuk Pazarı'ndaki âşık kahveleri, âşıkların faaliyetlerini sürdürdüğü yerler olarak görülür. Yine 1826 yılından sonra Semai kahvehaneleri denilen çalgılı kahvehaneler, İstanbul'un kültür hayatı içinde yer alırlar. Başta şehzadebaşı olmak üzere Unkapanı, Defterdar, Eyüb, Halıcioğlu, Kasımpaşa, Galata, Fındıklı, Beşiktaş, Kadıköy ve Üsküdar'da işletilen semai kahvelerinde, önceleri âşıklık geleneğinin hüküm sürdüğü, II. Abdülhamid döneminden sonra da alafranga müziğe yönlendiği görülür (KAYGILI, 1937: 386-392).

Direklerarası'ndaki kahveler içinde çaycı Hacı Mustafa'nın çayevi, Neyzan Tevfik, Mehmed Akif gibi isimlerin uğrak mahallidir (BİRSEL: 143).

Direklerarası 'nda Yavru'nun Çayhanesi diye anılan kahveye herhangi bir kimse giremez. Münir Nurettin, Saadettin Kaynak gibi müzisyenler, Abdülbaki Gölpınarlı, Ali Nihat Tarlan, Mükremin Halil gibi edebiyatçılar bu kahvenin müşterileri arasındadır (BİRSEL: 146).

1919 yıllarında Halit Fahri, Faruk Nafiz, Ahmet Haşim, Yakup Kadri, Salih Zeki Aktay, Ömer Seyfettin, Nazım Hikmet, Reşat Nuri gibi isimler Kalamış Koyu'na bakan Şifa'daki bir kır kahvesinde otururlar. Bu gruba Ahmet Rasim de katılır. Bu isimlerin, toplu halde akşam gezintilerine çıktıkları, Mod'da mehtap seyrettikleri de olur (BİRSEL, 271-272 ; OZANSOY: 158-159).

Vezneciler'de Letafet Âpartmanı'nın altındaki Darüttalim Kırathanesi, devrin birçok edibine toplanma mahalli olur. Ali Nihat Tarlan, Saadettin Nüzhet, Rıfki Melûl Meriç, Sabahattin Batur,

İbrahim Olgun gibi isimler bu kahveye sık sık gelirler (BİRSEL: 158-159).

1940'lı yıllarda ferah sinemasının altında A-cemin Kahvesi adıyla anılan bir yer vardır. Bu kahve Ahmet Haşim'in kahvesi olarak bilinir. Yakup Kadri, Salih Zeki Aktay, Reşat Nuri, Mahmut Yesari de bu kahveye gelenlerdendir. 1920-25 yılları arasında Fahri Celâl, Halit Fahri, Mükremin Halil, Tahir Nadi gibi isimler de bu kahveye gelirler. Ali Nihat Tarlan, Münir Nurettin ve Mükremin Halil de bu kahvenin müdavimlerindedir (BİRSEL: 299).

Şehzadebaşı'ndaki halk kırathanesi de devrin birçok ünlü simasını toplayan bir kahvedir. Mustafa Şekip Tunç, Hasan Ali Yücel, Hilmi Ziya Ülken, Faruk Nafiz, Emin Ali Çavlı, Mükremin Halil, Sabahattin Ali gibi birçok isim burada edebî, felsefi ve siyasî sohbetler ederler (BİRSEL: 148).

Divanyolu'ndaki Şule gazinosu da edebiyatçıların toplanma yeridir. Abdülhak Hamid, Süleyman Nafiz, Agah Sırrı gibi isimler gelip giderler. Ahmet Hamdi Tanpınar'la Ahmet Kutsi Tecer de buraya sık sık uğrarlar (BİRSEL, 1975: 283).

Divanyolu'nda Çemberlitaş'ı geçince, Kasaba Sokağı'nda Diyarbakır kahvesi bulunur. Hamamizade İhsan, Kilis'li Rıfat, Şakir Ülkü Taşır, Suut Kemal Yetkin, Şevket Rado gibi isimler buraya gelirler (BİRSEL: 290)

Yakup Kadri, Yahya Kemal, Ahmet Haşim, Refik Halit, Faruk Nafiz; zaman zaman Fenerbahçe'deki Belvü Gazinosu'na da gelirler (BİRSEL: 294-297).

Haşim, 1923-26 yılları arasında Kadıköy İskelesi'nde ki Mihran'ın kahvesine de gider. Rusçuklu Hakkı, Reşat Nuri, Mahmut Yesari, Salih Zeki gibi isimler de buraya sık sık gelirler. (BİRSEL: 301).

Nisuz eski Melek Sineması Sokağı'nın karşısında bulunan Kuloğlu Sokağının İstiklâl Caddesi'ne çıkışında bulunan bir kahveydi. II. Dünya Savaşı günlerinde Samim Kocagöz, Sait Faik, Cahit Saffet, Orhan Arıburnu, Cavit Yamaç, Celâl Silay, Sabahattin Kudret, Salah Bırsel, Suavi Koçer, Asaf Halet, ressam Haşmet Akal, Avni Arbaş gibi isimler buraya gelirler. Çallı İbrahim, Necib Fazıl, Peyami Safa, Hamit Görele gibi isimler de Nisuz kadrosuna dahildirler (BİRSEL: 79-80).

Bu yıllarda, Ayaz Paşa'da Park Otel'in bitişiğinde Cennet Bahçesi denilen bir yazlık kahve vardır. Bu kahveye gelenler arasında Samim Kocagöz, Sabahattin Kudret, Suavi Koçer, Bebe Lütfü, Cahit Safvet, İlhan Berk, Fahir Onger, Oktay Akbal, Nermi Uygur, Behçet Necatigil, Melih Cevdet gibi isimler vardır (BİRSEL: 206).

Suna Kiraathanesi Osmanbey'de Halas-kârgazi'de bulunur. Fahir Onger, Behçet Necatigil, Naim Tirali, Fethi Karakaş, Oktay Akbal, Orhan Anburnu, Lütfü Özkök, Edip Köksel, Arif Erim, Özdemir Asaf, Suavi Koçer, Nahit Ulvi Akgün, Tahir Alangu, Ali Avni Öneş, Salah Birsal gibi isimler bilhassa cumartesi günleri burada buluşurlar (BİRSEL, 1989: 265-266).

Sultanahmet'teki İkbâl Kiraathanesi'ne akademi de denir. İkbâl kiraathanesi bir akademi'dir. Hemen hemen her edebî nesli bünyesinde barındıran bu kiraathanede I. Dünya Savaşının ilk yıllarında Halil Nihat Boztepe, Fuat Köprülü, İbrahim Alaeddin Gövşâ, Yusuf Ziya Ortaç, Hasan Saka, Hamamizade İhsan, Enis Behiç, Orhan Seyfî, Hakkı Süha, Ağâh Sırrı gibi isimler hemen hemen her akşam buraya gelirler. Celal Şakir, M. Nermi, Nadi de burada görünenlerdendir.

Yalnız şiirden ve edebiyattan konuşulan bu kahveye Halil Vedat Fıratlı Rıfki Melül Meriç, Vâlâ Nurettin, Dr. Ekrem Şerif Egeli de gelir.

Dergah dergisi Tanin Basımevi'nde çıktığı için İkbâl kısa zamanda bütün dergahçıların uğrak yeri olur. Nurullah Ataç, Yunus Kâzım Koni, Mustafa Nihat Özön, Mustafa Şehip Tunç, Necmettin Halil Onan, Ali Mümtaz Arolat, Abdülhak Şinasi Hisar, Osman Cemal Kaygılı, Mükrem Halil Yinanç, Hasan Ali Yücel, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Yahya Kemal de kahvehanenin müdavimlerindendir (BİRSEL: 321-332).

Önceleri Yıldız adını taşıyan ve Servet-i Fünûn'cuların toplantı yeri olan Meserret Kahvesi daha sonra Nayiler'in gelip gittikleri bir yer olur. Halit Fahri, Ali Naci Karacan, Selahattin Enis, Yakup Kadri gibi isimler bu kahvehanenin müdavimlerindendir.

Beyazid Camii önünde bulunan küllük ile Beyazid Kütüphanesi karşısındaki Çınaraltı Kahvesi birer edebî mahfil konumundadır. Akademi adıyla da anılan küllük uzun yıllar, ilim ve san'at erbabını bünyesinde toplamış bir mekân olarak dikkat çeker. Buraya sık sık gelen isimlerden bazılarını sayalım. Asaf Halet, Yahya Kemal,

İbrahim Alaeddin, Burhan Toprak, Ağah Sırrı Levent, Ali Canip, Mesud Cemil, Sadettin Nüzhet, Abdülbaki Çölpmarlı, Faruk Nafiz, Halit Fahri, Mehmet Behçet, Şükûfe Nihal, Orhan Saik, Halit Bayrı, Fazıl Ahmet, Mithat Cemal, Necip Fazıl, Ahmet Hamdi Tanpınar, Mustafa Sekip Tunç, Hilmi Ziya Ülken, Rıfki Mülül Meriç, Mehmet Kaplan, Zahir Güvemli, Kilisli Rıfat, Neyzen Tevfik, Behçet Kemal, Mükrimin Halil, Ahmet Kutsi Tecer, Suut Kemal Yetkin Ağah Sırrı Levent, Reşat Nuri ve daha niceleri burada şiir ve edebiyat sohbeti yaparlardı. 1940'lı yıllara kadar bu kahvede sık sık görülen bu isimler 1940 sonrası yerini genç kuşak diye anılan başka isimlere bırakılmışlardır. Abidin Dino, Nail V., Fikret Âdil, Rıfat Ilgaz, Niyazi Akıncioğlu, Hüsamettin Bozok, Sabahattin Kudret, Asaf Halet Çelebi, Celal Sılay, Suphi Taşhan, Arif Dino, Cavit Yamaç, İhsan Altay, Samim Kocagöz, Suat Derviş, Hasan İzzettin Dinamo, Ömer Faruk Toprak, Lütfü Erişçi, Arif Kaptan, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Suavi Koçer buraya sık sık gelen kimselerdendir. 1940 yılında "Küllük" diye de bir dergi çıkar (BİRSEL: 303-319).

1940'lı yıllarda Küllük'e gelenler arasında Nurullah Ataç, Sait Faik, Oktay Akbal, Sabahattin Ali'de vardır. Tanpınar'ın Huzur, Peyami Safa'nın Matmazel Noralya'nın Koltuğu adlı romanında bile Küllük Kahvesi geçer. Tank Buğra'nın Küllük adını taşıyan bir hikâyesi vardır.

Kahvelerin yanısıra bazı dükkânlar da edebî mahfil durumundadır. Ahmet Rasim, Babîali Caddesi'ne bakan Sucu Yorgi'nin dükkânının üst katındaki bir odadan bahseder. Türkçe, Arapça, Farsça gazel, kaside, kıta ve beyitlerin okunduğu bu odadan çıkıldıktan sonra meyhanelere gidilir. Suçu Yorgi'nin dükkânında başlayan edebî sohbet; kürekçiler kapısındaki Sarachanı, çarşı kapısındaki Taşhan, Kumkapı üstündeki Büyük, Küçük Müslim, Çemberlitaş'taki Vezirhanı Kafkas Birahanesi, Balık Pazarı veya Liman İskelesi'ndeki herhangi bir meyhanede devam eder (RASİM, 1980: 145-150).

Avrupa'da da ilk kahvelerin birer akademi havasında olduğu görülür. Bu kahveler ilim ve san'at erbabını cezbedip, bir araya getiren mekânlar hüviyetiyle karşımıza çıkar. Bizim kahvelerin, İngiliz kulüplerine örnek teşkil ettiği bilinir. Kahve ve kahvehane Avrupa ve Amerika'ya Türkler kanalıyla gitmiştir. Avrupa'da ilk kahve-

hane 1640-1645 yılları arasında Venedik'te açılmıştır. Londra'daki ilk kahvenin de 1673 yılında yine Venedikliler tarafından açıldığı bilinmektedir. Londra'daki kahvelerin ilk müşterilerini yüksek sınıfa mensup insanlar teşkil eder. Birer küçük kütüphanesi olan bu şık ve güzel yerler, bir ara hükümet eliyle kapatılmıştır (EBUZZİYA, 1912: 16-17).

Paris'te ilk kahvehaneyi bu tarihlerde Paskal isminde Halepli bir Ermeni, Kirkor adlı arkadaşıyla beraber açmıştı. Paskal'dan sonra Sicilyalı Precope olarak bilinen bir İtalyan'ın 1689 yılında son derece güzel bir kahvehane açtığını biliyoruz. Comedia Française'in karşısında olan bu kahvenin müdavimleri meşhur kimselerdi. Du Bellay, Lemier, Crebillon, Jean Baptiste, Rousseau, Piron, Diderot, Fontenelle, Voltaire bu isimlerden bazılarıdır. Sonradan Victor Hugo, Thiers, Jules Janin, Gambette gibi meşhurlar da bu kahveye gelip gidenler arasına girmişler. Bu kahvede Voltaire'in oturduğu koltuk hâlâ muhafaza edilmektedir.

Café Voltaire, Palais du Luide Evan'de olup Voltaire'in devamlı olarak gittiği bir kahvedir. Fransa'da neşrolunan edebî mecmuaların tamamı, İngiliz ve Alman mecmualarının da en meşhurları burada bulunurdu.

Café de La Régance, 1718 tarihinde Fransız tiyatrosu meydanında açılmıştır. Diderot, Dalambert, Voltaire, Marmontel, Bernardin de Saint Pierre, Chamfort, Avusturya İmparatoru II. Josephe, Robespierre, Bonaparte, Alfred de Musset gibi isimler bu kahveye sık sık gelirlerdi (EBUZZİYA: 17-21).

XIX. Yüzyılda Paris'te muhtelif san'at erbabının farklı kahvelerde toplandığını, buraları birer meslekî kulüp haline getirdiklerini biliyoruz. Bu mekânlar, tanışma, görüşme, bilgi alışverişinde bulunma, paylaşma ve tartışma için uygun zeminler oluşturuyorlardı.

İstanbul'da matbaa, dergi ve gazetelerinde birer edebî muhit oluşturdukları görülür.

1862 de çıkan Tasvîr-i Efkâr gazetesinin matbaası devrin gençlerini toplayan bir muhit mevkiindeydi. Namık Kemal, Sadullah Bey (paşa), Hâlet Bey, Ali Bey, Refik Bey, Vidinli Tefvik Bey, Ayetullah Bey, Reşat ve Nuri Bey'lerin toplandıkları bu mekân, Ebuzyya Tefvîk'in memuru olduğu Maliye Nezareti Mektubî Kalemî'ndeki işine gitmesine mani ola-

cak kadar cazipti (TANSEL-TEVFİK: 100). Mecmuai fûnun da (1862) devrin önemli simalarını bünyesinde toplayan bir mecmua olarak, fikir hayatımızda önemli bir rol almıştır (TANPINAR: 181-1829).

27 Mart 1891 yılında çıkmaya başlayan Servet-i Fünûn Dergisi, Servet-i Fünûn, Fecr-i Âti, Milli Edebiyat ve Yedi Meş'leciler gibi edebî hareketlerin yayın organı olmuştur. Servet-i Fünûn topluluğu önceleri Rezaizade'nin evinde toplanırken, sonraları bu dergide bir araya gelmişlerdir. Bu derginin kapatılmasından sonra grubun dağıldığını biliyoruz. 20 Mart 1909 yılında İstanbul'da çıkmakta olan Hilâl gazetesi'nde ilk toplantılarını yapan Fecr-i Âti grubu da Servet-i Fünûn'da yazı hayatını devam ettirir (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi., Fecr-i Ati Md., C.3: 173).

25 Ocak 1912 yılında çıkmaya başlayan Rübâb Dergisi etrafında "Nayiler" adı verilen kısa ömürlü bir grup toplanır. Bu dergiyi takip eden Kehkeşan da aynı topluluğu bünyesinde toplar. Yahya Kemal, Hakkı Tahsin, Selahaddin Enis, Ali Naci, Halit Fahri ve Yakup Salih gibi isimler de bu halkaya dahildirler. Bu dergilerin yazarları o yıllarda Fındıklı'da şimdiki güzel san'atlar Akademisi karşısında toplanırlar. 1918 yılında çıkan Şair ile 1919 yılında çıkan Nedim Dergisi de aynı grubun yaygın yeri ve toplanma mahalli olur (BİRSEL: 269-276).

Dergah Dergisi 15 Nisan 1921 yılında yayınlanır. Etrafında Yahya Kemal'le öğrencilerini çevresinde toplayan, bu derginin; yazar-çizer kadrosu da aynı ortak paydada birleşen bir grup oluşturur. "Dergahçılar" diye anılan bu grubun toplanma yerleri hakkında daha önce bilgi verdiğimizden burada kısaca bahsetmekle yetiniyoruz.

Bu dergilerin yazarları o yıllarda Fındıklı'da şimdiki güzel san'atlar akademisi karşısında toplanırlar.

Sabri Es'ad, Vasfı Mahir, Yaşar Nabi, Muammer Lütfü, Ziya Osman, Ken'an Hulusi ve Cevdet Kudret'ten oluşan bir grup 1 Temmuz 1928 yılında Yedi Meşale Dergisi adlı bir yayın organı çıkarırlar ve kendileri de bu adla anılırlar. Bu yedi arkadaşın toplanma yeri önceleri Tahir-ül mevlevî'nin Taşkasap'taki evi iken sonraları Muammer Lütfi'nin Gedikpaşa'daki pansiyon odasında ve nihayet Yaşar Nabi'nin Şehzadebaşı'ndaki evinde toplanırlar. Bu grubun Sabri Esad'ın Kadıköy'deki evinde toplandığı da olur (KOCATURK,

1945: 6). Yeniliği gelenekte arayan "Dergahçılar"dan sonra 1950 yılında Hisar Dergisi çıkmaya başlar. 1957-1964 yılları arasında yayına ara vermiş olan bu dergi, 1964-1980 yılları arasında yeniden çıkmaya başlar. M. Faik Ozansoy, İlhan Geçer, Mehmet Çınarlı, Gülterim Samanoğlu, Mustafa Necati Karaer, Nüzhet Erman, Nevzat Yalçın, Ayla Oral, Yahya Akengin, Mehmet Kaplan, Cemil Meriç gibi isimler bu dergide bir "özünü arayış" ve bir "kendine dönüş" şeklinde ifadelendirilebilecek olan bir faaliyetin içine girerler (ÇINARLI, 1979: 55).

XIX. yüzyılda kalemler de gençlerin yetiştiği, şiir ve edebiyat zevkini geliştiren, lisan öğrenilen bir muhit olarak karşımıza çıkar. Babîlî Tercüme Odası, Mabeyin Kalemî, Tophane Kalemî, Gümrük Kalemî gibi devlet daireleri birer kültür ve edebiyat muhiti vechesi kazanır. 1832 yılında kurulan Tercüme Odası, Ali Paşa, Fuad Paşa, Safvet Paşa ve Mustafa Refik, Edhem Pertev Paşa, Sadullah Paşa gibi isimlerin yetiştiği yerlerdir. Şinasi, Tophane kaleminde, İbrahim Efendi adlı bir zattan eski şark ilimlerini öğrenmiştir.

17 yaşında iken Sadâret Mektubî Kalemî'ne kâtip olarak giren Ziya Paşa, bu kalemde edebî bilgisini artırmış, tezkireci Fatih Efendi, Osman Şema Efendi'yle bir arada çalışmıştır.

Hâriciye Nezareti Tercüme Odası'nda kâtip olarak çalışan Namık Kemal, iki yıl kadar da Leskofçalı Galib Bey'in muavini olarak Emtia Gümrüğü'nde çalışmıştır. Kemal, Tercüme Odası'nda Mehmed Mansur Etendi'yle çalışarak Fransızcasını ilerletir. Bu iki senenin Kemal'in şahsiyet ve san'atında mühim te'sirleri vardır.

1862 yılında Hariciye Mektubî kalemine giren Rezaizade Mahmud Ekrem, burada Fransızca öğrenmiş, Ayerullah Bey, Namık Kemal gibi isimlerle burada tanışmıştır.

Suphi Paşazade Ayetullah Bey, Necip Paşa'nın torunu Mehmed Bey, Kani Paşazade Rıfat Bey, Nuri Bey gibi Yeni Osmanlılar cemiyeti üyeleri de Tercüme Odası, Mühimme Kalemî Mabeyn-i Hümayun gibi muhitlerde yetişmiş ve tanışmışlardır (TANPINAR: 142-143).

Görüldüğü gibi kültürümüzün temel taşı olan İstanbul'daki edebî muhitlerin bazılarında çok kaim çizgilerle bahsettik. 1940-50 yıllarına kadar geldik. Dergahlardaki edebî topışmayı çalışma-

mızın dışında bıraktık. Bu özet bize; gerek Avrupa'da, gerekse bizde muhit ve sohbet geleneğinin öneminin bir kere daha belirtmiş oldu. Bilindiği gibi yazı bir tespittir. Sohbet ise bir iletişimdir. Sohbetle, aynı havanın duygu ve fikrin paylaşılması, paylaşırken birbirine çarpıp kırılan dalgalar gibi büyüyerek yayılması söz konusudur. İnsanlar arasında dostlukların kurulması, bilgi aktarımının sağlanması, heveslerin uyanması, rekabet duygusuyla kamçılanma, beğenilebilmek endişe ve zevki, toplumda bir yer edinme çabası gibi daha çoğaltılarak verilebilecek hususlar insanları besler geliştirir ve yaşatır. Bu hususta çevrenin fert üzerindeki gizli, manevî baskısının zorlayıcılığı olduğu kadar; özendirme ve zemin hazırlama yönlerindeki tesiri de inkâr edilemez. Mes'elelere ehil kimselerin ağzından dinleyen insanlar, bilgi hamulesini, tecrübeyle sentezlenmiş olarak doğrudan doğruya alıyorlardı. Bu konuda "ilmin zekâtı öğretmektir" sözünü hayata geçiren insanımız, bilgisini aktarmakta, bir ibadet lezzeti buluyor. Meslekî ve sosyal dayanışma, karışık kaynaşma, bir çeşit örgütlenme mahalli olan bu yerler, bilgiyi, sohbet havası içinde zorlamadan verdiği için daha pedagojik bir veche kazanıyor. Verenin de, alanın da tamamen amatör bir ruh hali içinde gerçekleştirildiği bu bilgi akışı, profesyonellerin yetişmesi için çok uygun bir zemin oluşturuyor. Kültür tarihimiz içinde auto-didact insanların çokluğu, bu kendi kendine işleyen ve resmi kaydı olmayan usta çırak geleneğine bağlıdır.

Marifetin iltifata tabii olduğu bilinir. Osmanlı döneminde âlim ve şairlere itibar gösterildiği, maddî ve manevî olarak himaye edildiği bilinir. 1950'li yıllara gelinceye kadar Millet Meclisinde ve devlet hayatında aktif görev yapan edebiyatçıların çokluğu dikkatimizi çeker. Günümüzde sohbetin, kongre, sempozyum, panel ve konferans adlarıyla başka mecralara taşındığını görüyoruz. Adı ve şekli ne olursa olsun, bu çeşit faaliyetler, ilim ve san'at hayatımızın gelişmesi için gereklidir.

Edebî muhitler ve sohbet, üniform bir insana değil, farklı kültürel birikimlere sahip insanlara da hitap eder. Sadece akademik anlamda bilgi aktarmakla kalmaz; insanı belli bir üslup ve irfan potası içinde kavrayıp kuşatırlar.

KAYNAKLAR

- BANARLI, Nihat Sami
Resimli Türk Edebiyatı Tarihi.
1975
1989
- BİRSEL, Salah
1975
1989
- ÇELİK, Hüseyin
1993
- ÇINARLI, Mehmet
1979
- DANIŞMEND, İsmail
1952
1971
- GÖÇGÜN, Önder
1987a
1987b
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri
1929
- İNAL, İbnülemin Mahmut
1982
- İSEN, Mustafa
1995
- İPEKTEN, Haluk
1969
- KERMAN, Zeynep
1981
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir
1945
- MARDİN, Şerif
1986
- LAGARDE, Andre
MICHARD, Laurent
1966
- OZANSOY, Halit Fahri
1970
- ÖZGÜL, Kayahan
1987
- RASİM, Ahmet
1980
- SEVENGİL, Refik Ahmet
1927
1936
- TANPINAR, Ahmet Hamdi
1967
- TARAKÇI, Celal
1994
- TANSEL, Fevziye Abdullah
1967
- TEVFİK EbuZZiya,
1912a
1912b
- UNVER, Süheyl
1962
- XVII. Siècle Les Grands Auters François Auters François du Programme,** Bordas.
- Edebiyatçılar Çevrende,** Simerbank Kültür Yayınları, Ankara.
- Edebiyatçılar Geçiyor,** Kanaat Kitabevi, İstanbul.
- Hersekli Arif Hikmet Bey,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Muharrir, Şair, Edip, Tercuman** 1001 Temel Eser, Haz.Kazım Yetiş, İstanbul
- Eski İstanbul Nasıl Eğleniyordu?** , Sühulet Kitabevi. İstanbul.
"Eski İstanbul Kahvehaneleri", Akşam Gazetesi, 24 Şubat.
- XIX. Asu' Türk Edebiyatı Tarihi,** Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
- Muallim Naci,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Namık Kemal'in Mektupları,** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
"EbuZZiya Tevfik", İslam Ansiklopedisi, C.4.
- Mecmua-i EbuZZiya,** Kahvehaneler, No. 129, 21, Muharrem 1330/11.
- Mecmua-i EbuZZiya,** Kahvehaneler, No.131, 5, safer 1330/25.
- "Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler", Türk Etnografya Dergisi, No.. 5.
- "Yayın Hayatımızda Önemli yeri Olan Sarafım Kırathanesi", **Belleten,** C.433, İst. **İslam Ansiklopedisi,** Milli Eğitim Basımevi, İstanbul. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,